

قیام افسران خراسان

نویسنده

احمد رضا زارعی

www.ketab.ir

سرشناسه	: زارعی، احمد رضا، ۱۳۵۷
عنوان و نام پدیدآور	: قیام افسران خراسان امپستله احمد رضا زارعی.
مشخصات نشر	: تهران: نشر علم، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۷ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۲۴۶-۲۹۱-۸
فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۱۵.
موضوع	: قیام افسران خراسان، ۱۳۲۴
موضوع	: Revolt of Khorasan Army, 1945
موضوع	: ایران — تاریخ — پهلوی، ۱۳۲۰-۱۳۵۷ — جنبش‌ها و قیام‌ها
موضوع	: Iran -- History -- Pahlavi, 1941 - 1978 -- Protest movements
رده بندی کنگره	: DSR۵/۱۵۱۳
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۸۲۴۰۴۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۴۸۶۵۱۹

احمد رضا زارعی

قیام افسران خراسان

ویراستار: داوود نقلانی
صفحه آرایی: محمد علی پور

چاپ اول: ۱۴۰۰
شمارگان: ۵۵۰ نسخه
نقشه گرافی: باختر
چاپ آزاد
قطع: رقعی

شابک: ۸ - ۲۹۱ - ۲۴۶ - ۶۲۲ - ۹۷۸

حق چاپ محفوظ است.

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین
خیابان شهدای ژاندارمری، بن بست گرانفر، پلاک ۴
تلفن: ۰۲۱ - ۶۶۴۱۲۳۵۸

Www.elmpub.com

info@elmpub.com

nashreelm

..... حرکت به سمت گنبد	۳۶
..... پیوستن افسران تهران به قیام کنندگان	۳۶
..... حرکت به سمت گرگان	۷۷
..... جلع سلاج مرغان به شاه شه	۸۱
..... خروج از مشهد	۸۵
..... فصل سوم: خیزش قیام	۸۵
..... تصمیم به قیام	۸۳
..... مقدمات قیام	۸۴
..... زمینه سازی فکری قیام	۸۴
..... فصل دوم: تدارک قیام	۸۶
..... نحوه جذب افراد	۸۸
..... تشکیل جامعه افسران	۸۹
..... فصل اول: تشکیل	۸۹
..... پیشگفتار	۹۱
..... مقدمه	۸

۹۹	 فصل چهارم: شکست
۹۹	 واکنش ستاد ارتش
۱۱۱	 حمله به کاروان افسران
۱۱۶	 متواری شدن افسران
۱۳۱	 واکنش‌ها به قیام
۱۴۰	 جمع‌آوری افسران فراری
۱۴۳	 دهکده شاه اولان
۱۴۸	 فرار از زندان دژیان ارتش
۱۵۲	 واکنش مطبوعات
۱۵۵	 دوران پس از شکست: فرقه دموکرات
۱۶۵	 فصل پنجم: سرانجام افسران خراسان
۱۹۲	 خاطرات یک نسل پاک باخته / نجف دریابندری
۲۰۵	 منابع:

مقدمه

حزب توده را می‌توان جنجالی‌ترین حزب سیاسی ایران دانست که طی پنج دهه حضور خود، در حوادث و رویدادهای بسیاری دخیل بوده است. بررسی دقیق برخی از مهمترین جریانات ایجاد شده به واسطه این حزب تنها با گذشت زمان و روشن شدن زوایای مختلف آن امکان پذیر است. ماجرای قیام افسران خراسان یکی از همین وقایعی است که گرچه به نظر می‌رسد با موافقت حزب توده نبوده اما بدون شک توسط سازمان نظامی آن به وقوع پیوسته است. در جریان نوشتن کتاب «ارادت کوراکورانه» که به خسرو روزبه و افسران حزب توده پرداخته بودم، به جریان قیام افسران خراسان اشاره شده بود اما در همان زمان مشخص بود که این قیام زوایای پنهان بسیاری دارد که فقط با مطالعه عمیق تر می‌توان به آنها دست پیدا کرد و بررسی ابعاد این ماجرا خود به کتاب مستقلی نیاز دارد. در برخی موارد در کتاب یاد شده حتی درباره چگونگی صدور دستور قیام نیز تحقیق جامعی صورت نگرفته بود که در متن حاضر سعی شده است با مدارک بیشتری این مساله واکاوی شود.

اسکندانی به عنوان رهبر قیام در همان ابتدا در درگیری گنبد کشته می‌شود. تنها سه نفر دیگر باقی می‌مانند که می‌توان گفت کاملاً از چند و چون قیام اطلاع داشته‌اند: بهرام دانش به عنوان مذاکره کننده‌ای که از طرف اسکندانی برای گرفتن مجوز قیام از طرف اسکندانی از مشهد راهی تهران شده بود؛

عبدالرضا آذر مسئول وقت سازمان نظامی حزب که شخصا در گرگان به افسران خراسان پیوسته بود و عبدالصمد کامبخش که رابط حزب توده و سازمان نظامی به شمار می‌رفت و گفته می‌شود وی موافقت حزب توده را از طریق دانش به اسکندانی رسانده است. هر سه نفر پس از سقوط فرقه دموکرات آذربایجان به شوروی می‌روند و طی سالیان درازی که مقیم آنجا بودند هیچ گاه به دلایل و اهداف قیام اشاره‌ای نمی‌کنند و شاید تنها بتوان با استنتاج اوضاع حاکم بر کشور در آن دوره به تحلیلی صحیح در این مورد دست یافت.

کامبخش در سال ۱۳۵۰ در شهر «لایپزیک» آلمان شرقی فوت می‌کند و عبدالرضا آذر در سال ۱۳۵۵ به ایران بازگشته و دو سال بعد در شهریور ۱۳۵۷ در تهران فوت می‌کند. بهرام دلش نیز پس از انقلاب به ایران بازگشته و سال ۱۳۶۲ در جریان دستگیری سران حزب توده زندانی و پس از چند سال اعدام می‌شود. درباره جریان قیام افسران خراسان تاکنون سه کتاب به صورت خاطرات سه تن از افسرانی که از این ماجرا جان به در برده بودند نوشته شده است. ابوالحسن تفرشیان نوشتن خاطرات خود را در شهریور ۱۳۵۵ به پایان می‌رساند و کتاب او با عنوان «قیام افسران خراسان» در تابستان سال ۱۳۵۹ توسط نشر علم به چاپ می‌رسد. تفرشیان در پایان کتاب با نوشتن این مطلب که «آفرین گوی قهرمانانی باشیم که زندگی شان را با مظروف گرانباری انباشته و تاریخ پر حادثه ملت ما را خلق کرده‌اند»، دفاع تمام قد خود را از عقایدش اعلام می‌کند.

احمد شفایی یکی دیگر از افسران حاضر در قیام بود که پس از گذشت مدت زمانی از حضور خود در آذربایجان شوروی، از حزب توده جدا شده و به تحصیل و سرانجام تدریس مشغول می‌شود. وی پس از سالها زندگی در شوروی در سال ۱۳۶۲ به ایران باز می‌گردد. پس از بازگشت شفایی به ایران، تفرشیان به دیدار او می‌رود و یک جلد از کتاب خاطراتش را به شفایی

می‌دهد. در هنگام اقامت شفایی در شوروی، کامبخش به وی پیشنهاد کرده بود که یادداشتهایش از قیام را در اختیار مخزن دستنویس‌های آکادمی علوم آذربایجان شوروی قرار دهد. شفایی که متوجه شده بود کامبخش قصد دارد یادداشتهای را از دسترس او و دیگران خارج کند تا گوشه‌هایی از سیاست شوروی در قبال آن واقعه برملا نگردد، آن‌ها را در اختیار کامبخش قرار نمی‌دهد. یادداشتهای شفایی سرانجام در هنگام خروج وی از شوروی مصادره و ضبط می‌شود.^۱ سه سال بعد او با تکیه بر محفوظاتش کتابی با عنوان «خاطرات ما از قیام افسران خراسان» در سال ۱۳۶۵ به چاپ می‌رساند. شفایی اما در کتابش به صراحت پشیمانی خود را از عقاید گذشته‌اش ابراز می‌کند و درباره حزب توده چنین می‌نویسد: «...کاش هرگز با آن مرام فریبنده آشنا نمی‌شدم».^۲

شفایی قیام افسران خراسان را یکی از «وقایع بسیار مهم و مرموزی» می‌داند که تا امروز همچنان در «هاله ابهام» باقی مانده است. او و تفرشیان هر دو از اعضای هیئت اجرایی سازمان و از نزدیکان اسکندانی بودند. با وجود این شفایی پس از سالها که از جریان قیام می‌گذشت همچنان خود را از چند و چون اهداف قیام بی‌خبر معرفی می‌کند و در خاطراتش متذکر می‌شود که انگیزه اصلی قیام نه برای تفرشیان و نه برای خود او روشن نشده است.^۳

سومین اثر مکتوب که آخرین آنها هم بود از طرف علی اصغر احسانی در سال ۱۳۷۸ توسط نشر علم منتشر می‌شود. احسانی با اینکه از اعضای هیئت اجرایی نبود اما عنوان می‌کند که: «از گذشته هایم تاسفی ندارم و حتی بر خود می‌بالم که در راه ایمان و عقیده‌ام رنج‌ها کشیده‌ام...». این مطالب بدین سبب

۱. احمد شفائی، قیام افسران خراسان و سی و هفت سال زندگی در شوروی، تهران، کتاب

سرا، ۱۳۶۵، ص ۸۳

۲. همان، ص ۵۴.

۳. همان، ص ۶۷.

عنوان شدند که خوانندگان کتاب حاضر از مواضع هر کدام از نویسندگان آن خاطرات آگاه باشند تا بتوانند بهتر درباره صحت و سقم موضوعات عنوان شده، قضاوت کنند. هر کدام از آن خاطرات مکتوب گویای بخشی از جریان قیام افسران و تکه هائی از پازلی بودند که با قرار گرفتن در کنار یکدیگر شاید بتوان به تصویر دقیق تری از انگیزه‌ها، اهداف و جریان قیام دست یافت. در روند تدوین این تحقیق به چندین مقاله در این رابطه مراجعه شده که به دلیل اشتباهات فاحش آنها در تاریخ نگاری این جریان و عدم وجود تحلیلی قابل استناد درباره اهداف و انگیزه‌های قیام از آنها استفاده نشده است. تنها مقاله‌ای که در این زمینه قابل اعتنا به نظر می‌رسید توسط «نجف دریابندری» در سال ۱۳۶۱ نوشته شده بود که علاوه بر استفاده در اثر حاضر، متن کامل آن به صورت پیوست در انتهای کتاب نیز آورده شده است.

جریان قیام افسران خراسان نیز مانند بسیاری از وقایع تاریخی، مولود تنها یک عامل خاص نبوده است و کنار هم قرار گرفتن برخی عوامل داخلی و خارجی و همزمانی برخی رویدادها باعث این حرکت شده است. کتاب در پنج فصل به چگونگی شکل گیری این گروه از افسران در مشهد، چگونگی تدارک قیام، نحوه اجرای آن، شکست قیام و در پایان، به سرانجام افراد شرکت کننده در قیام می‌پردازد.

در انتها لازم است از کسانی که مرا در نگارش و چاپ این کتاب یاری کردند تشکر کنم. از همکاری صمیمانه نشر علم و تمدن علمی در انتشار این کتاب و خدمات ارزنده ناشر به تاریخ و فرهنگ کشورم سپاسگزارم. از جناب آقای داوود نقلانی که ویراستاری کتاب را پذیرفتند متشکرم و از همسر مهربانم "فریبا" که مثل همیشه در زمان نوشتن این کتاب یار و یاورم بوده است، صمیمانه قدردانی می‌کنم.